

Proloog

1916. De wereld staat in brand en wij Nederlanders peinzen ondertussen over een verbod op de uitvoer van vroege aardappelen. Nederland is neutraal in de Grote Oorlog, maar de inwoners hebben zo hun eigen zorgen. En de dood, die sluipt stiekem naderbij. Gewoon, verstopt tussen de jaren. Ongemerkt, tersluiks, vanzelfsprekend.

De overoude aarde draait op bloed. Hoe hadden wij hier in ons land ooit gedacht te ontkomen aan de gesel van de oorlog, aan rampspoed, schade en averij? Natuurlijk is dat ijdelheid! Magere Hein is een knevelaar, die alles verzwelgt en die zeer zeker geen halt houdt bij onze grenspalen of laakstenen.

De bazuinen van het Laatste Oordeel schetteren. Het contrast kan haast niet venijniger, want in augustus van het vorige oorlogsjaar bereikte onze *Kehilla*, onze kleine geloofsgemeenschap, al het bericht dat de broer van Henriëtte Themans-de Vries op 24 juli aan het Duitse oostfront gevallen was. Ontroostbaar was en is ze. Soldaat Alfred de Vries kwam uit Goch en hij vocht *für Kaiser, Volk und Vaterland* tegen Rusland, in het 18^e regiment infanterie 'Von Grolmann', 1. Posensches. Gek genoeg ken ik die regimentsnamen nog uit mijn hoofd. Het komt doordat Henriëtte en ik bij het begin van de oorlog de wens uitspraken dat haar broer en mijn zoon elkaar op het slagveld niet op de korrel zouden hoeven te nemen. Dat gesprek staat me nog helder voor de geest, we stonden voor de synagoge in het Schalderoi, op de hoek van de Gasthuissteeg. Sinds die tijd hielden onze families elkaar na elk bezoek aan de sjoel onder het karakteristieke halfronde raam nauwgezet op de hoogte van de wederwaardigheden van de strijders, als om het onheil te bezweren. Redeloze hoop.

En nu jij, *mort pour la belle France*, mijn Julius, mijn kind, mijn keizer. Ik kijk nog maar eens naar het schrikbarende bericht dat de postbode gisteren bezorgde, alsof herlezing van de inhoud de consequenties daarvan ook maar iets zou kunnen veranderen, het gevoel kan wegnemen. Ik was als elke werkdag even op onze fabriek, maar ik zag bij thuiskomst dadelijk aan het gezicht van onze huishoudster dat het foute boel was. Ik moest bij die zweepslag onwillekeurig denken aan wat de Talmoed zegt: 'Hoop op een wonder, maar vertrouw er niet op.'

De zwart omrande brief in mijn handen heeft een lange reis afgelegd, van het *Ministère de la Guerre, Boulevard de Saint Germain*, via *Hotel Le Meurice, Boulevard Poissonnière, Paris* naar het postkantoor aan de Grotestraat Nieuwe Eind, Almelo.

Mevrouw, meneer!

Op mij rust de droeve plicht u te laten weten dat uw zoon op donderdag 8 juni 1916 is gesneuveld voor Frankrijk. Jules Hedeman bracht het hoogste offer voor zijn nieuwe vaderland, dat hem zo dierbaar was.

Uw zoon was een voorbeeldig soldaat en zijn offer op het altaar van de vrede dient het allerhoogste doel. In de eerste oorlogsmaand meldde hij zich aan als vrijwilliger. Hij viel op door de aandacht en de zorg voor zijn kameraden en hij was iemand die het moreel onder alle omstandigheden hoog hield. Hij droeg onze regimentsvlag met eer.

Op 8 juni bevond uw zoon zich met zijn legeronderdeel, het 321e regiment infanterie, voor Fort de Vaux. Zijn eenheid, de 20e compagnie, bevond zich op de Hoge Batterij van Damloup.

Jules Hedeman ontving als sous-luitenant de order tot het uitvoeren van een zeer gevaarlijke manoeuvre. Die nam hij zonder mankeren aan. Hij verklaarde doortastend dat problemen niet

bestonden. Hij werd gedood door een schot in het hart, juist toen het aangegeven punt bereikt was, aan het hoofd van zijn groep, onder de uitroep: Courage, Courage! En avant! Vive La France!

Met oprechte deelneming,

Lieutenant-colonel Jean Henri Léon Frié, Chef de corps 321e régiment d'infanterie

Ik lees en herlees de krulletters, maar ik geloof het nauwelijks. Mijn geest wil er domweg niet aan, dit is ook niet te bevatten. Verdringing.

En toch. Wat wind was, is storm geworden. We hebben het met lede ogen aan zien komen, we hebben het onontkoombaar gedacht. Rabbijn De Metz heeft bij je laatste bezoek nog lang en indringend met je gesproken over je onzalige en drieste voornemen. We wilden je terugkeer naar Frankrijk beletten. Keer toch terug op je schreden. Loop niet weg van je loopbaan zonder weerga in de internationale journalistiek in wereldstad Parijs. Je wilde er niet naar luisteren, grillig van aard als je bent en je sprak ook later in je brieven vol vuur over het rechtzetten van een faux-pas.

Zelfs daarna heb je de kans om je oude leventje weer op te pakken. Je hoeft nota bene helemaal niet op het slagveld te zijn. Had je niet aangemeld voor frontdienst, had toch dat bureaubantje bij de regeringssersdienst aangenomen. Je weigerde pertinent, wilde per se terug naar de hel, de ondraaglijke ellende van de loopgraven voor Verdun. Waarom onze raad in de wind slaan en die knekeldans opzoeken, mijn zoon? We hebben, gewaarschuwd, gebeden, gedragen. Wat bewoog je er trouwens toe, om de pen neer te leggen en met een ander wapen te strijden? Wie zo onbesuisd de eer zoekt, vindt de dood. De zeisman maakt geen onderscheid. Nee, die lacht om rang en stand, hij heeft op het slagveld alleen maar lakeien. En nu ben je ons dan inderdaad ontvallen.

Op verlies staat geen maat, dat staat buiten kijf, maar ik ben wel zielsblij dat mijn lieve Sara dit niet meer mee heeft hoeven maken. Och, ons arme kind. O, mijn arme zoon. Waar rust je gebeente, waar is je tombe?

Bedroefdheden huizen in mijn ziel. Ik ben oud en alleen, maar ik moet opnieuw op zoek naar houvast. Mijn krachten zijn misschien niet toereikend. Ik voel me als Jacob, ik zal treuren om mijn zoon tot ik in mijn graf neerdaal. Voor mij zullen de dingen geen afstand meer doen van hun dagelijkse zwaarte. Wel wil ik doen, wat een vader nog voor zijn kind kan doen, mijn lieve Jules. We zullen een jaar lang rouwen, je dood bewenen, het *Jizkor* en *Kaddisj* zullen voor je klinken.

*Moge zijn grote naam verheven en geheiligd worden
in de wereld die hij geschapen heeft naar zijn wil.*

*Moge zijn koninkrijk erkend worden in uw leven en in uw dagen
en in het leven van het gehele huis van Israël,
weldra en spoedig.*

Zegt nu: Amen

*Moge zijn grote naam gezegend zijn nu en voor altijd.
Gezegend, geprezen, gevierd, en hoog en hoger steeds verheven
Verheerlijkt, gehuldigd en bejubeld worde de naam van de Heilige,
gezegend zij hij
hoog boven iedere zegening, elk lied,
lof en troost die op de wereld gezegd wordt.
Zegt nu: Amen*

*Moge er veel vrede uit de hemel komen en leven!
Over ons en over heel Israël.
Zegt nu: Amen*

*Hij die vrede maakt in zijn hoge sferen,
zal ook vrede maken voor ons en voor geheel Israël
Zegt nu: Amen*

